

«Що? Де? Коли?» – цікаво, бо неформат

Борис Бахтеев, , для «Телекритики», 17.06.2008

Чи не лягають на київський стіл програми «Що? Де? Коли?» (Перший національний) запитання, забраковані у Москві?

У лютому цього року на українському телебаченні з'явився рідкісний, неформатний як на сьогодні, жанр інтелектуального шоу. На Перший національний прийшла компанія «Ігра» з її фірмовим шоу «Що? Де? Коли?». Цієї програми бракувало не лише тим, хто звик дивитися її з дитинства (а на московському телебаченні вона йде з 1975 року) й відчуває до неї якесь ностальгічне почуття. Численні спроби започаткувати щось із серії «Як стати мільйонером?» або навіть «Найрозумніший» – як власні, українські, так і демонстровані українським телебаченням російські – не заповнили нішу інтелектуального шоу. Хоч би якими складними були запитання тих вікторин, хоч би на який рівень аудиторії були вони розраховані, хоч би до якого «оживляжу» вдавалися їхні автори й ведучі, а недаремно ж той «оживляж» посідає досить вагоме місце у їхніх сценаріях, а іноді стає головним обличчям програми. Вигадки з декораціями, тоном та манерами ведучого, від садистично-екстравагантного Федора Бондарчука до повчательськи суворої, але справедливої Тіни Канделаки, запрошення до участі різноманітних зірок ніби мають компенсувати недостатню привабливість основного матеріалу, його недостатню здатність утримати глядача.

Усі згадані вікторини є, власне, різновидом спортивних поєдинків і будуються за тими самими правилами. Хто переможе, хто вилетить, чи справедливим буде суддівство (а якщо не зовсім справедливим, це лише додасть програмі емоційності) – от що є їхньою головною інтригою. А ще – найчастіше гроші, величезні суми, які більшість глядачів не можуть розраховувати навіть побачити. Усе це залишає глядачів глядачами й лише ними, створює ефект відстороненості й недосяжності, якогось «іншого життя». Той самий звичний для нашого телебачення ефект, який створює ледь не все поспіль – і серіали, й світська хроніка, й політичні ток-шоу.

У «Що? Де? Коли?» теж є грошові призи. Утім, якщо в російській версії вони є хай не недосяжними, але істотними, розміром у велику місячну зарплату, а то й кілька таких, то в українській версії вони є радше символічними, для годиться. Ані докладати всіх зусиль лише для того, щоб виграти їх, ані заздрити щасливчикам ніхто не стане. Мотивація учасників – як гравців, так і авторів запитань – є нематеріальною, й це теж виокремлює програму на загальному телевізійному тлі.

Вікторини на кшталт «Як стати мільйонером» та «Найрозумніший» – то вікторини на ерудицію, а точніше – на знання розрізнених фактів із різних галузей. Такі собі телевізійні тестування. Звісно ж, і там учасникам подеколи доводиться логічно вираховувати відповіді, але не це є предметом цікавості й не на цьому загострюється увага глядачів: є кілька варіантів правильних відповідей, і серед них треба обирати, вгадав – не вгадав. Це теж поглиблює ефект відстороненості глядачів. У «Що? Де? Коли?» хвилинка обговорення є чи не найважливішим моментом, чи не головною інтригою, і глядачі протягом неї ніби змагаються зі знавцями, ще й перебуваючи в напруженні: чи правильну версію вони дали,

чи до тієї ж версії схиляться знавці? Самі запитання теж надіслано телеглядачами, й це ще додає ефекту співучасті у програмі. От тому не так важливо, хто виграє – знавці чи телеглядачі: процес є значно цікавішим та змістовнішим за результат.

Хоч би як гучно (та й, власне, банально) це пролунало, але справді важко переоцінити соціальну значимість «Що? Де? Коли?». Щодо самої гри протягом кожної програми повсякчас лунають епітети «елітарний» та «елітарність». Звісно ж, буде перебільшенням на повному серйозі назвати учасників гри елітою. От тільки що зазвичай виникає в уяві, коли почути слова «елітарний клуб», «елітарний спосіб проведення часу», «елітарні заняття»? До чого привчила нас сувора реальність? Що завгодно, тільки не інтелектуальні ігри, чи не так?

А тут – успішні, не бідні, звісно ж, учасники, але й не багатії. Не бізнесмени, не політики, не чиновники. Не таке вже й розкішне вбрання, в деякого – одне й те саме кожної гри. Банкіри, страховики, представники бізнес-еліти, спонсори, які визначають призи та нагороди, досить, до речі, скромні – всі вони тут на других ролях. Слово «еліта» – це в даному разі не про них, не вони є героями. Так само як і поп-зірки, що співають у музичних паузах, – це не їхній бенефіс. Не ллються супердорогі напої, не б'є в очі золотий блиск. Можливо, не так помітно, не акцентуючи цього, але «Що? Де? Коли?» розставляє-таки суспільні акценти, за яких гроші не є універсальним вимірвальним засобом ані успішності, ані популярності, ані навіть належності до еліти. І, якщо взяти сьогоденнісне телебачення загалом, розставляє ті акценти практично самотужки.

В антуражі – нічого такого, що заведено звати «елітним». Круглий стіл із розкладеними листами, дзига, за столом – шестеро знавців, навколо стоять глядачі – знавці, що у цій грі не грають, та ті ж таки спонсори. Більше нічого такого, що привертало б до себе увагу й відволікало б її від гри. По-елітарному просто. Ведучий – за кадром. (Як тут не порівняти з іншими телевікторинами, де ведучий є головним героєм?) Олександр Андросов веде програму камерно, навіть буденно. Немає в нього акторської стриманої емоційності, що була притаманна Володимирові Ворошилову, засновнику та авторові ідеї «Що? Де? Коли?», немає й напруженої урочистості його сьогоденішнього російського колеги Бориса Крюка. Усе якимось по-домашньому, спокійно, дуже доброзичливо. Можна сказати, колегіально: Андросов і сам є знавцем, хоча у своїй програмі за стіл не сідає.

Більше немає не завжди виправданих експериментів, характерних для останніх років ведення московської програми Ворошиловим, коли щосезону змінювалися правила, команди, що програли, вибували назавжди, клуб знавців раптом перетворювався на «інтелектуальне казино» тощо. Можливо, ще не встигли? Як не встигли й напрацювати систему відбору та черговості гри команд? Андросов, на відміну від Ворошилова, не намагається привнести до гри власний азарт, натомість чітко виконує функції модератора: чітко оголошує й на прохання знавців повторює запитання, не менш чітко пояснює, чому він зараховує або не зараховує відповідь. Ніякого волюнтаризму в оцінюванні відповідей, лише прагнення справедливо розв'язати сумнівні моменти – недостатньо чіткі або неповні відповіді, наприклад.

Ведучому можна зробити хіба що єдиний закид. Колись Ворошилов заради поживлення гри та посилення інтриги почав подеколи запитувати знавців про щось нібито особисте, що більшою чи меншою мірою стосувалося запитання, яке випало й от-от має пролунати. Імпровізації Ворошилова були недовгими, інколи парадоксальними й часом допомагали знавцям вибрати правильний напрям обговорення запитання. Для Андросова особисті запитання до гравців перед кожним ігровим запитанням перетворилися на неодмінний ритуал, який часто виглядає необов'язковим, задовгим, дотримуваним для годиться, й

іноді помітно знижує темп програми, залишає враження чогось в'язкого, мов виконання не цікавої нікому формальності.

Не бракує у різних випусках і суто ігрових емоційних моментів. От у лютому команда оголосила вирішальний раунд, за столом залишився один гравець, і від одного запитання залежало: чи буде рахунок 6:0, чи 0:6. Хто б міг передбачити, що випадє запитання про відповідність кольорів африканських масок природним стихіям – єдине з-поміж усіх саме таке, над яким треба було спокійно посидіти й розкласти все по поличках, і яке шестеро гравців напевне заговорили б!

Що ж до самих ігрових запитань, то вони бувають різними. От якось у березні пролунало таке: для чого в англійських пабах призначений маленький дзвін, коли і з якою метою пабмени користуються ним? Не знаючи точної відповіді, можна було лише гадати – адже жодних логічних підстав для того, щоб знавці осмислено знайшли правильну відповідь, у запитанні не було. Знавець, що відповідав, так і почав свою відповідь: *«Коли я був в Англії й заходив до пабів, то...»*. Так само й у травні пролунало запитання: хто з персонажів «Маппет-шоу» подарував Гондзо парасольку зі словами: *«Може, знадобиться?»* «Маппет-шоу» не належить до переліку обов'язкових для освіченої людини знань, а не знаючи, що одним із його персонажів був Ной, вирахувати правильну відповідь було неможливо. Ба більше: якщо знати про Ноя в «Маппет-шоу», обмірковувати більше не було би що, це взагалі було запитання не для «Що? Де? Коли?».

Подібні запитання є не такою вже рідкістю. Обидва наведених вище надійшли, до речі, з Росії. Чимало й інших запитань, що лунають, надійшли з цієї країни. То невже українські випуски «Що? Де? Коли?» вже набули в Росії такої популярності, що росіяни надсилають свої запитання до Києва? Коли показують зблизька листи з України, часто стає видно: на них наклеєно марки, призначені для відправлення листів до країн СНД. Отже, ці листи було відправлено до Москви, а вже звідти «спущено» до Києва. Чи не лягають на київський круглий стіл запитання, забраковані у Москві? Зокрема, у московських випусках «Що? Де? Коли?» запитання на точне знання ще з часів Ворошилова можливі лише у бліцах.

В українському «Що? Де? Коли?» грають, окрім українських, також російські, білоруські та молдавські знавці. Коли ведучий оголошує запитання, він здебільшого виголошує не лише місто, а й країну, звідки прийшов лист із запитанням, на який випала стрілка дзиги. Коли ж Андросов представляє знавців, він називає лише місто їхнього мешкання, лише на початку уточнюючи: *«У грі беруть участь знавці з чотирьох держав»*. Хоча й, наприклад, знавця з Кишинєва Ольгу Лопушанську підкреслено оголошує: *«Ольга Лопушанські»*. Робочою мовою, звісно ж, є російська. Українською ведучий виголошує лише вступ, завершення та декілька звернених до телеглядачів стандартних фраз усередині. Річ не в тому, щоб «заборонити й не пускати» російську мову в український телеефір. Річ от у чому: виходить, що українські телеглядачі не можуть надіслати запитання на українську телегру українською мовою й нею ж почути відповідь. У російських випусках вряди-годи бувають досить цікаві мовні запитання. Виходить, запитань, заснованих на, скажімо, грі слів чи омонімії в українській мові, не може бути у принципі, бо далеко не всі гравці їх зрозуміють.

Що викликає найбільше нарікань, то це, напевне, робота операторів. У російських випусках здавна повелося: завмирає стрілка дзиги – й камера показує її точно зверху, щоб глядачі не лише зі слів ведучого бачили, який саме лист «уподобався» дзидзі. В українських випусках дзигу показують збоку. Коли запитання стосуються живопису, й до студії вносять репродукції картин, глядачам залишається тільки відсторонено слухати

обговорення: показати репродукції так, щоб глядачі могли їх розгледіти, досі жодного разу не вдалося; то дуже дрібно, то під неможливим кутом, то відблиски. Знову ж пригадується московське «Що? Де? Коли?» – там у таких випадках, поки репродукцію детально не показано телеглядачам, і не на одну мить, а так, щоб вони могли її розгледіти, запитання не озвучують. Те саме стосується випадків, коли предметом запитання є дрібна річ, яку вносять до студії: оператори далеко не завжди дають змогу роздивитися її.

Не завжди виправданими здаються учасники музичних пауз та їхній репертуар. Звісно ж, тішить, коли російські, білоруські та молдавські гості слухають навряд чи відому їм українську поп-музику. Але знову нема куди подітися від порівнянь із московською програмою: там, наприклад, кілька років тому навіть Крістіна Орбакайте співала не звичайні свої пісні, а «Не отрекаются, любя» з репертуару Алли Пугачової. Зараз у Москві формат музичних пауз теж порушено – надто часто почали з'являтися військові оркестри. Але які часи, такі й звичаї. Що ж до київських музичних пауз, то, наприклад, Лама виглядала там дуже доречно, Марійка Бурмака – трохи менше, на диво вписався в настрій програми Лері Вінн, а от Віталій Козловський зі своїм звичним репертуаром був дещо не в тему. Зате, скажімо, Гайтана чи Руслана, навіть із дискотечними піснями, не порушили би стилю, але привнесення до студії атмосфери чи то нічного клубу, чи то збірних концертів на Майдані створює стильовий дисонанс.

Найбільшою вадою програми є, поза всяким сумнівом, час виходу її в ефір. У той самий час виходять і московські програми «Що? Де? Коли?», й вони значною мірою, а іноді майже повністю накладаються. Київські програми втрачають значну частину своєї аудиторії. 31 травня накладення вийшло не таким уже й великим, і... І київська, й московська програми виходять, нібито, у прямому ефірі. Тоді ж, 31 травня, Борис Крюк у Москві навіть перепрошував: наступний випуск вийде не наступної суботи, як завжди, а наступної неділі, бо відкривається чемпіонат Європи з футболу й когось, хто має бути присутнім у студії, у суботу не буде в Москві. І от переключив я телевізор з Першого національного, де щойно у студії був присутній Борис Бурда, на російський «Перший канал. Усесвітня мережа», а там у студії – теж Борис Бурда. Він, звісно, видатний знавець і взагалі непересічна особистість, але щоб бути водночас у двох різних столицях двох різних країн? Просто тобі «Неймовірно, але факт»!

Можливо, московська програма видається дещо динамічнішою завдяки акторському вмінню Крюка. У даному разі це не має значення. «Що? Де? Коли?» цікава зовсім не штучним напруженням і не турнірною таблицею команд, яка з'явилася в російській програмі. Рівень запитань та рівень їхнього обговорення у київській програмі був би так само високим, якби не оті от запитання на вгадування. Що ж до Першого національного, то він зробив ще один крок, аби наблизитися до сітки суспільного (хочеться сподіватися, воно колись-таки буде) телебачення, для якого цільовою аудиторією є не лише люди зі смаками та уподобаннями на кшталт «зробіть нам красиво!».